

ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر تحلیل بیانات مقام معظم رهبری و آسیب‌شناسی وضعیت موجود

عبدالحسین خسروپناه^۱
سعید مسعودی پور^۲
مهدی انتظاری^۳

چکیده

هدف: تمدن‌سازی، تحقق جنبش نرم‌افزاری، رشد و تعالی جامعه و ... همگی از آثار و پیامدهای آزاداندیشی است. رسیدن به نقطه مطلوب آزاداندیشی در کشور، نیاز به برنامه‌ای جامع و بلندمدت دارد. از این نظر، طراحی سند راهبردی در این حوزه می‌تواند به عنوان نقطه شروع شناخته شود. پژوهش حاضر با تکیه بر تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در حوزه آزاداندیشی و نیز آسیب‌شناسی وضع موجود آزاداندیشی در کشور، اقدام به طراحی راهبردهایی برای تحول در این عرصه کرد. **روش:** روش پژوهش از نوع آمیخته و فاز نخست آن تحلیل کیفی بیانات مقام معظم رهبری با استفاده از تحلیل مضمون و فاز دوم به صورت پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه بوده است. **یافته‌ها:** در فاز نخست تبیینی از چیستی، چرایی و چگونگی آزاداندیشی از منظر مقام معظم رهبری ارائه و در فاز دوم آسیبهای آزاداندیشی از منظر فعالان حوزه آزاداندیشی مشخص شد. **نتیجه‌گیری:** با توجه به آسیب‌شناسی صورت گرفته و اصول کلی احصا شده از منظر مقام معظم رهبری، سند راهبردی تحول در آزاداندیشی در قالب پنج هدف کلان، پنج سیاست کلی، چهار راهبرد کلان و 18 اقدام ملی پیشنهاد شده است. این سند می‌تواند به عنوان نقشه راهی برای راهبری آزاداندیشی شناخته شود.

واژگان کلیدی: آزاداندیشی، کرسی، آسیب‌شناسی، مقام معظم رهبری.

◇ دریافت مقاله: 95/01/20؛ تصویب نهایی 95/08/23.

1. دکترای فلسفه، استاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
2. دانشجوی دکترای مدیریت بازاریابی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی (نویسنده مسئول) / نشانی: تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق، مرکز رشد دانشگاه امام صادق(ع) // نمابر: 66940203 / Email: masoodipoor@isu.ac.ir
3. کارشناس ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی.

الف) مقدمه

رشد و تعالی هر جامعه، در گرو توسعه بسترهای اجتماعی و زمینه‌ساز آن جامعه است. اما توسعه مادی و ابزاری به تنهایی ملاک و شاخص مطلوبی برای سنجش پیشرفت جامعه اسلامی نیست. از این رو، توسعه انسانی مبتنی بر اهداف و غایات دینی، امری مهم و غیر قابل انکار در طراحی آرمان جامعه اسلامی است. یکی از مهم‌ترین لوازم توسعه انسانی، رفع موانع و محدودیتها بر سر اعمال عقلانیت و تفکر آدمی است. در اندیشه دینی، عقل هم‌تراز نقل به عنوان منبع معرفتی و هدایتگر انسان محسوب می‌شود و از این رو، رها کردن آن از قید و بندهای مانع طیران آن، امری ضروری است. «تجربه‌های گذشته نشان داده است که هر وقت جامعه از یک نوع آزادی فکری - ولو از روی سوء نیت - برخوردار بوده است، این امر به ضرر اسلام تمام نشده، بلکه در نهایت به سود اسلام بوده است. اگر در جامعه ما محیط آزاد برخورد آرا و عقاید به وجود بیاید، به طوری که صاحبان افکار مختلف بتوانند حرفهایشان را مطرح کنند و ما هم در مقابل، آرا و نظریات خودمان را مطرح کنیم، در چنین زمینه سالمی خواهد بود که اسلام هر چه بیشتر رشد می‌کند» (مطهری، 1370: 63). البته باید توجه داشت آزادی خودش کمال بشریت نیست، وسیله کمال بشریت است؛ یعنی انسان اگر آزاد نبود نمی‌توانست کمالات بشریت را تحصیل کند، همچنان که یک موجود مجبور نمی‌تواند به آنجا برسد. پس آزادی، یک کمال وسیله‌ای است نه یک کمال هدفی. (همو، 1373: 347)

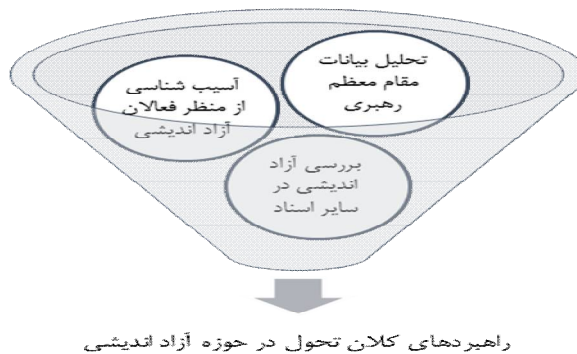
آزاداندیشی خواسته فطری بشر است که با عقل در ارتباط بوده و عبارت از میدان دادن به تفکرات انسانها و رفع موانع و استعدادهای و خلاقیتها در مرکز فکر است. هر اندیشه‌ای تنها زمانی گرفتار تحجر و پوسیدگی می‌شود که از فضای آزاد تنفس نکند. انسان عاقل می‌کوشد حقیقت را در تبادل آزادانه آرا و افکار به دست آورد (پورقراملکی، 1380: 24). مسئله آزاداندیشی و آزادی فکر و اندیشه، از اهداف واسطه‌ای در نظام اسلامی است که در صورت تحقق آن، زمینه رسیدن به اهداف غایی و نهایی فراهم خواهد شد. از جمله این اهداف، رشد انسانی و تعالی او در مسیر هدایت است که زمینه‌ساز آن، آزادی فکری انسان است. این موضوع جایگاه ویژه‌ای در ادبیات دینی دارد. قرآن کریم آزادی را والاترین جلوه برای حرمت انسان و نقطه قوت و امتیاز او می‌شناسد و در گفتگو، از آن به عنوان مبنای اساسی یاد کرده، توجه به آن را از مهم‌ترین وظایف پیامبران در دعوت انسانها به سوی حق می‌داند. (اعراف: 157)

از سوی دیگر، آزاداندیشی مقدمه‌ای حیاتی و مهم در مقوله تولید علم و جنبش نرم‌افزاری در همه حوزه‌های علمی به ویژه علوم انسانی و اجتماعی است. در حوزه علوم انسانی به واسطه مبتنی بودن علوم انسانی - اسلامی بر مبانی و مبادی متفاوت و بعضاً متضاد با مبانی علوم انسانی متعارف، اهمیت آزادی و نجات فکر و اندیشه از دگم‌اندیشی بسیار بیشتر است. بر این اساس، موضوع آزاداندیشی به عنوان یکی از مطالبات جدی مقام معظم رهبری مورد تأکید فراوان قرار گرفته است: «آن کرسی‌های آزاداندیشی را که من صد بار - با کم و زیادش - تأکید کردم، راه بیندازید و اینها را هی آنجا بگویید؛ این می‌شود یک فضا.

521 ◆ ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ...

وقتی یک فضای گفتمانی به وجود آمد، همه در آن فضا فکر می‌کنند، همه در آن فضا جهت‌گیری پیدا می‌کنند». (بیانات در دیدار جمعی از نخبگان و برگزیدگان علمی، 1390/7/13)

با وجود تأکیدات مقام معظم رهبری و آثار و نتایجی که بر موضوع آزاداندیشی مترتب است، اما جریان غالبی در این زمینه شکل نگرفته است. به نظر می‌رسد وجود یک سند راهبری برای مشخص کردن تقسیم کار ملی و گفتمان‌سازی در موضوع آزاداندیشی می‌تواند به تسریع این جریان کمک کند. برای طراحی سند راهبری آزاداندیشی، دو گام اصلی باید برداشته شود. گام اول، تحلیل بیانات رهبر انقلاب در خصوص آزاداندیشی است که نوشتار حاضر به آن می‌پردازد. گام دوم، آسیب‌شناسی وضع موجود آزاداندیشی در کشور از منظر تشکلهای و رؤسای دانشگاههای کشور است.

شکل 1: عناصر تشکیل دهنده راهبردهای کلان تحول در آزاداندیشی

بر اساس نقشه پژوهشی (شکل 1)، پژوهش حاضر در تلاش است تا با تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در خصوص آزاداندیشی و آسیب‌شناسی این حوزه، به راهبردهای کلان اولیه پیشنهادی دست یابد.

ب) ادبیات موضوع

1. لغت‌شناسی آزادی

این واژه در زبانهای مختلف به اشکال مختلف استعمال می‌شود. در معنای حرّ، آزاد و خلاف برده ذکر شده است (فراهیدی، 1410، ج 3: 24؛ قرشی، 1412، ج 2: 118). همچنین «الْحُرُّ» در مورد شن، به آنچه از اختلاط و ترکیب شدن با چیز دیگر خالص باشد گفته می‌شود و در مورد مردان، بر خلاف بنده است؛ که از این جهت گفته می‌شود فرد از بندگی خالص است. (فیومی، بی‌تا، ج 2: 128)

در زبان عربی، واژه‌های حرّیت، اختیار و اراده، مفهوم عمومی رها بودن را به اشکال مختلف و با تفاوت‌های اندک بیان می‌کنند. معادل دقیق واژه عربی «حر» در عبری «حور (hor)» و در سریانی «حیر (her)» است. در زبان لاتین واژه Libertas و در زبان فرانسه واژه Librete بیانگر این مفهومند (یات، 1380: 9). آزادی در لغت به معنای حرّیت و اختیار خلاف بندگی، رقّیت، عبودیت، اسارت و اجبار و همچنین به معنای قدرت عمل و ترک عمل و قدرت انتخاب بیان شده است (دمخدا، 1325: 2: 86). همچنین آزاد را رها، وارسته، بی‌قید و بند، آن که بنده کسی نباشد، مختار، مخیر، نجیب، اصیل، سالم و بی‌گزند معنا کرده‌اند. (معین، 1363)

لغت اندیشه نیز به معنی تفکر و تأمل عنوان شده و از نظر اصطلاحی و مفهومی نیز کرسی آزاداندیشی به معنی ایجاد فضایی برای طرح نظرات و اندیشه‌های گوناگون در فضای مبتنی بر منطق، اخلاق و آزادی و برای بحث در خصوص مباحث مختلف و به نمایش گذاشتن تفکرات گوناگون است.

در ترکیب آزاداندیشی، جزء دوم یعنی اندیشه و تفکر، عبارت است از به کارگیری نیروی عقل برای یافتن حقایق. از این رو، باید فکر کاملاً آزاد باشد تا بتواند به حقیقت دست پیدا کند و این همان چیزی است که اسلام با خطابهایی چون: «فلا تتفکرون» بر آن تأکید و اصرار فراوانی دارد. به علاوه، اسلام با هر چیزی که فکر انسان را در بند می‌کشد و از حرکت آزادانه آن جلوگیری می‌کند، مانند تقلید کورکورانه، جهالت، پیروی از هوا و هوس و افرادی که افکار را منحرف می‌کند، به شدت مبارزه می‌کند. (اسحاقی، 1383: 38)

2. معنای اصطلاحی آزاداندیشی

معنای اصطلاحی واژه آزادی مأخوذ از معنای لغوی آن است و بر همین اساس تعاریف اصطلاحی مختلفی از آن ارائه شده است که نمی‌توان بر روی تعریفی خاص اتفاق نظر یافت؛ با این حال، در تعریفی ساده می‌توان آزادی را به فقدان مانع در راه خواسته‌های انسان تعریف کرد. آزادی یعنی اینکه انسان کاری را که بخواهد، بتواند انجام دهد و مانعی در راه آن نباشد و قادر باشد چیزی را انتخاب کند و از چیز دیگری در گذرد (لک‌زایی، 1382: 21). برخی از معانی اصطلاحی آزادی از این قرار است:

1. آزادی فلسفی: این نوع آزادی به معنای اختیار و در برابر جبر است.
2. آزادی اخلاقی: به معنای رهایی عقل از سلطه غرایز و شهوات، یا به معنای آزادمنشی و داشتن اخلاق آزاد مردان است.
3. آزادی عرفانی: این نوع آزادی به معنای وارستگی از هر چیزی جز خداوند است.
4. آزادی حقوقی: در این معنا از آزادی، بحث این است که آیا هیئت حاکم یا قانون و مجری آن می‌تواند برای افراد جامعه محدودیت ایجاد کند یا نه؟ و اگر می‌تواند، تا چه حد این اختیار را دارد تا افراد

523 ◆ ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ...

را به مراعات مقرراتی در روابط اجتماعی خود موظف کند؟ یا آنها را به انجام اوامر و خواسته‌های دولت متعهد سازد؟ (بی‌نا، 1368: 252-250)

3. آزاداندیشی در اندیشه دینی

آزادی از جمله حقوق طبیعی انسان و حقوق اولیه بشری است؛ نه حقوق موضوعه که دولت‌ها بخواهند به شهروندان اعطا کنند. آزادی متعلق به مردم و جزء فطرت انسان است و منشأ آن خداوند است نه عقل بشری (علی‌ور گرجی، 1390: 203). از نظر شرع مقدس اسلام، تحمیل فکر و عقیده امری ناپسند و نکوهیده است و علتش در این نکته نهفته است که راه حق و باطل هر کدام به خوبی مشخص شده و درست از یکدیگر متمایز گشته است (صالحی نجف‌آبادی، 1364: 74). از منظر تاریخی نیز پابندی به این اصل مهم، منجر به دستاوردهای ارزشمندی در ترویج دین و شکل‌گیری تمدن اسلامی شده است؛ تا جایی که یکی از عوامل پیروزی‌های مسلمین و بالندگی آنها در زمینه‌های علمی به ویژه در زمان شکوفایی تمدن اسلامی، روح تسامح و بی‌تعصبی بود. این اصل تمام جنبه‌های ادبیات، فلسفه و علوم را تحت تأثیر قرار داد؛ به طوری که متفکران و دانشمندان اسلامی از یونانی، سریانی، پهلوی و سانسکریت کتابهایی را به عربی ترجمه کردند و فضای آموزش را باز گذاشتند. (حمزه‌ایان، 1375: 160)

برخی معتقدند که در تعالیم اسلامی، آزادی اندیشه نه تنها به عنوان حقی مسلم از حقوق مباح مطرح شده، بلکه به عنوان امری واجب تشریح شده است. دلیل این مطلب، کثرت آموزه‌های دینی است که بر آزادی اندیشه شدیداً تأکید دارند (نبار، 1377: 58). البته باید توجه داشت که اسلام، آزادی عقیده بر مبنای تفکر را می‌پذیرد، اما آزادی عقیده‌ای که مبنایش فکر و اندیشه نیست، هرگز مورد قبول اسلام نیست؛ چرا که چنین آزادی‌ای به معنای آزادی بردگی و اسارت و آزادی زنجیر در دست و پا قرار دادن است. بنابراین، حق با انبیای الهی بوده است، نه با روشی که دنیای امروز می‌پسندد. (مطهری، 1387: ج 24: 381)

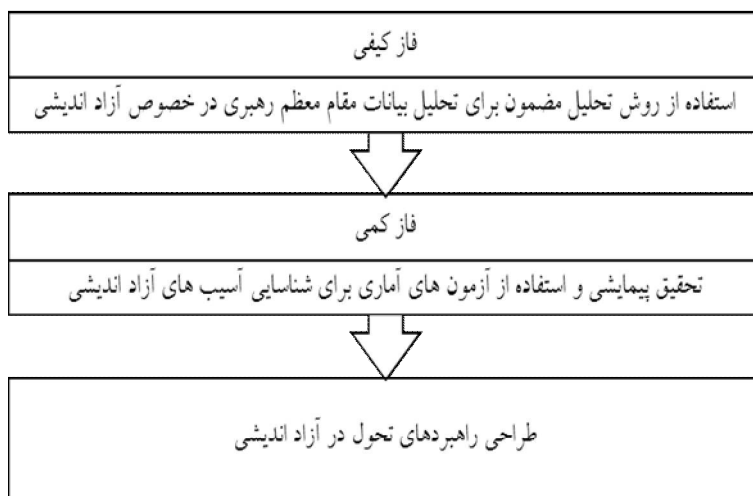
یکی از ابعاد مهم در این حوزه، بحث ترویج و تبلیغ دین است. تحمیل عقیده با زور و اجبار و اکراه از دیدگاه اسلامی نه عملی است و نه مجاز. مهم، تبلیغ حق و تبیین مکتب توحید و آگاه کردن انسان به وظیفه و مسئولیت خویش است (مهرپور، 1370: 59). از جمله آیاتی که در خصوص پذیرش مختارانه و آزادانه دین که لازمه آن آزادی اندیشه است، می‌توان به آیه 256 سوره بقره: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ...» اشاره کرد. در این آیه، دین اجباری نفی شده است؛ چون دین عبارت است از یک سلسله معارف علمی که معارفی عملی به دنبال دارد و جامع همه آن معارف، یک کلمه است و آن عبارت است از اعتقادات و اعتقاد و ایمان هم از امور قلبی است که اکراه و اجبار در آن راه ندارد (طباطبایی، 1374: ج 2: 524). در شأن نزول آیه آمده می‌است که بعضی از ناآگاهان از پیامبر اسلام (ص) می‌خواستند همچون حکام جبار با زور و فشار اقدام به تغییر عقیده مردم (هر چند در ظاهر) کند. آیه مذکور به صراحت به آنها پاسخ داد که دین و آیین

چیزی نیست که با اکراه و اجبار تبلیغ شود، به خصوص اینکه در پرتو دلایل روشن و معجزات آشکار، راه حق از باطل آشکار شده و نیازی به این امور نیست (مکارم شیرازی و همکاران، 1374، ج 2: 279). بنابراین، دینی که برهان و منطق دارد، نیازی به اکراه و اجبار ندارد. (فراستی، 1383، ج 1: 414)

شهید مطهری به عنوان یک آزاد اندیش واقعی معتقد است نوع دل بستگی‌ها در انسان، تعصب و سکون ایجاد می‌کند و در مقابل فعالیت فکر و آزادی تفکر انسان قرار می‌گیرد و به صورت زنجیری برای عقل و فکر انسان در می‌آید. برای مثال، آیا می‌توان اعتقاد به پرستش بت را نسبت به بت پرستها، یک تفکر به حساب آورد و عقیده آنها را زائیده فکر و عقل آزاد تلقی کرد؟ به اعتقاد ایشان، این اشتباهی است که دامنگیر دنیای مدرن امروز شده و حتی در اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز خود را نشان داده است (مطهری، 1387، ج 24: 372-374). به اعتقاد شهید مطهری، آزادی یعنی اینکه مانعی در راه رشد و تکامل انسان نباشد و یکی از اهداف انبیا هم «آزادی» بوده است. اختیار، فطرت، عقل و اراده و تکامل انسان از مهم ترین مبانی و اصولی‌اند که ایشان طبق آنها، اصل آزادی را تبیین می‌کند (سلیبی، 1385: 141). با توجه به الگوی نظری خاصی که مؤلفه‌های آزادی را سه مؤلفه فاعل (عامل)، مانع (رادع) و هدف (غایت) می‌داند، می‌توان اقسام آزادی را در آرا و اندیشه‌های مطهری تبیین کرد. بر این اساس، «فرد» عنصر اول، «طبیعت، سنتها و قوانین موجود در جامعه، انسانهای دیگر، هواهای نفسانی، دین و اعتقادات» عنصر دوم و «سعادت، تکامل و تکلیف» عنصر سوم مفهوم آزادی محسوب می‌شوند که بر اساس رابطه فرد با هر یک از موانع مذکور (عنصر دوم)، قسم خاصی از آزادی شکل می‌گیرد که به ترتیب عبارتند از: آزادی انسان از محکومیت انسانهای دیگر یا آزادی اجتماعی - سیاسی، آزادی انسان از هواهای نفسانی خود یا آزادی معنوی و آزادی عقیده و تفکر. (اخوان کاظمی، 1383: 180)

ج) روش‌شناسی

روش تحقیق حاضر از نوع آمیخته، شامل فاز کیفی و کمی است که در ادامه به تفصیل روشهای استفاده شده در این دو فاز بیان می‌شود.

شکل 2: مراحل انجام پژوهش حاضر

گام اول: تحلیل بیانات مقام معظم رهبری با استفاده از روش تحلیل مضمون

در گام نخست به بررسی بیانات مقام معظم رهبری در خصوص آزاداندیشی پرداخته شد و با استفاده از روش تحلیل مضمون، بیانات ایشان تحلیل شد. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون، صرفاً روش کیفی خاصی نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در اکثر روشهای کیفی به کار رود. به طور کلی تحلیل مضمون، روشی است برای:

- دیدن متن؛
- برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط؛
- تحلیل اطلاعات کیفی؛
- مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ؛
- تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی. (عابدی و همکاران، 1390:153)

در نظریه داده‌بنیاد نیز بسیاری از مجموعه روشهای مشابه تحلیل مضمون برای کدگذاری داده‌ها استفاده می‌شود؛ اما تحلیل مضمون به اصول نظریه داده‌بنیاد (که مستلزم تحلیل برای رسیدن به نظریه است) پایبند

نیست. در تحلیل مضمون، در صورتی که پژوهشگر نخواهد به نظریه کامل برسد، نیازی ندارد به اصول نظریه داده‌بنیاد پایبند باشد. ضمن اینکه در نظریه داده‌بنیاد، تحلیل از منبع شروع می‌شود و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه می‌یابد؛ ولی در تحلیل مضمون، همه منابع داده، بررسی و مضامین کل داده‌ها، تحلیل و تفسیر می‌شود (عابدی و دیگران، 1390: 156). بعد از کدگذاری اولیه و مشخص شدن مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر از طریق فرایند استقرا شکل گرفتند.

گام دوم: آسیب‌شناسی وضعیت آزاداندیشی در کشور

در گام دوم پس از اخذ مصاحبه از صاحب‌نظران و تهیه فهرستی از آسیب‌های موجود در حوزه آزاداندیشی، این آسیب‌ها در قالب پرسشنامه‌ای در اختیار مدیران دانشگاه‌های کشور، اساتید فعال در عرصه آزاداندیشی و تشکلهای دانشجویی قرار داده شد و از آنها خواسته شد تا میزان اهمیت هر آسیب را بر اساس طیف لیکرت مشخص کنند. این آسیب‌ها در شش دسته طبقه‌بندی شدند که عبارتند از: آسیب‌های ناظر به تشکلهای دانشجویی، آسیب‌های ناظر به مدیریت دانشگاه، مشکلات ناظر به ساختارهای کلان، آسیب‌های ناظر به محتوا و موضوع جلسات، آسیب‌های ناظر به فرهنگ و اخلاق آزاداندیشی و آسیب‌های ناظر به قالب و چگونگی برگزاری جلسات آزاداندیشی.

(د) تحلیل داده‌های تحقیق

در این قسمت یافته‌های فازهای کیفی و کمی به ترتیب بیان می‌شود.

1. تحلیل فاز کیفی پژوهش

فاز نخست تحقیق، مطالعه کیفی و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در خصوص آزاداندیشی با استفاده از روش تحلیل مضمون است. در فاز نخست، مضامین پایه از طریق فرایند کدگذاری شناسایی شدند. مضامین پایه مشابه، مضامین سازمان‌دهنده را شکل می‌دهند و در نهایت، مضامین فراگیر از کنار هم قرار دادن چند مضمون سازمان‌دهنده شکل می‌گیرد.

ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ... 527

جدول 1: مضامین به دست آمده از بیانات مقام معظم رهبری در موضوع آزاداندیشی

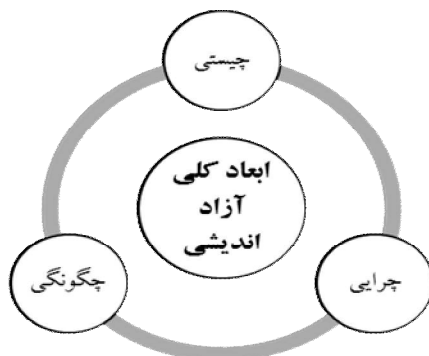
ردیف	مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
1	چیستی آزاداندیشی	مفهوم شناسی آزادی فکر و اندیشه	<ul style="list-style-type: none"> ▪ لزوم مراجعه به مبانی اسلامی در مقوله آزادی ▪ خط قرمز آزادی: حفظ ارزش های معنوی ▪ آزاد کردن خود برای رفتن به سمت ناشناخته ها ▪ بعد باید بحث نقد و اشکال گرفتن به مبانی آن مطرح شود ▪ مکانیسم طرح نظریات جدید ▪ طرح نظریه جدید در مجمع تخصصی ▪ اخذ تأییده از علمی بودن و لفاظی و حرافی و عوام فریبی نبودن نظریه ▪ آزاداندیشی یعنی آزاد کردن فکر و تصمیم و تقلیدی نبودن ▪ کار تئوریک در زمینه آزاداندیشی ▪ دانایی فقط به دانستن نیست، به فکر و اندیشیدن هم ارتباط دارد. ▪ آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است ▪ وقتی آزادی فکر بود، به طور طبیعی آزادی بیان هم هست ▪ آزادی به معنای غربی انحراف است ▪ آزادی بیان، رفتار و فکر از انواع آزادی در اسلام است.
			<ul style="list-style-type: none"> ▪ دروغگویی، شایعه پراکنی و ترساندن مردم آزادی نیست ▪ آزادی وسیله ضربه به نظام نیست. ▪ آزاداندیشی بی بند و باری نیست ▪ متعصبانه و لجوجانه و تحریک شده ی به وسیله ی جریان های سیاسی و احزاب سیاسی ▪ تهدید: ضربه «علمی بودن» این نظریات و مناظرات، پائین نیاید و پخته گوئی شود ▪ سطح گفتگوها نازل و عوامانه و تبلیغاتی نشود.
			<ul style="list-style-type: none"> ▪ این موضوع در همه شاخه های علوم حتی علوم پایه، مهندسی و ... می تواند باشد. ▪ قلمروهای گوناگون عقل نظری و عملی ▪ در کلیه علوم و رشته های نظری و عملی (حتی علوم پایه و علوم کاربردی و ...) ▪ نقد متون ترجمه ای و آغاز «دوران خلاقیت و تولید» در عرصه علوم و فنون و

<p>صنایع و به‌ویژه رشته‌های علوم انسانی و نیز معارف اسلامی قرار دهند</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ شامل علم، معرفت، مثنی سیاسی، شعارها و واژه‌ها و خواسته‌های متعارف سیاسی و اجتماعی هم می‌شود ▪ این کار هم باید در حوزه و در زمینه مسائل حوزه، در زمینه فقه، فلسفه، کلام و دیگر علوم رایج حوزه انجام گیرد و هم در دانشگاه 			
	<p>تصورات غلط از مفهوم</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ تصور غلط از آزاداندیشی: شکسته شدن بنیان‌ها ▪ تصور غلط دوم: لزوم شکستن بنیان‌ها در آزاداندیشی ▪ آسیها: ○ لگدکوب کردن ارزش‌ها به اسم آزاداندیشی ○ چسبیدن به پایه‌هایی که باید روی آنها نوآوری می‌شد. ○ سکوت و جمود و هرزه‌گویی بدون وجود شق سوم. 		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ حرکت سیاسی بدون معارضه و فاصله گرفتن از نظام ▪ خصصت‌های حرکت سیاسی: آرمان‌گرایی و جانبداری از حکومت ▪ انتقاد غیر خصمانه ▪ منع قرار دادن دانشجویان در مقابل مسئولان 	<p>ویژگی‌های خاص آزاداندیشی در حوزه سیاسی</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ علمی بودن ▪ استفاده از افراد صاحب نظر ▪ محیط آرام ▪ بحث و گفتگو ▪ بدون هوچی‌گری ▪ بدون عوام‌فریبی ▪ بدون جنجال‌تحمیلی ▪ البته این هم از راه گفتگوی محترمانه، عاقلانه، منصفانه و با استدلال، عملی است ▪ آزادی بیسان مقید به منطق، اخلاق، حقوق معنوی و مادی دیگران است. 	<p>ویژگی‌های محیط آزاداندیشی</p>	<p>ویژگی‌های آزاداندیشی</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ لزوم آموزش فرهنگ و آداب آزادی ▪ اهمیت توجه به فرهنگ و ادب آزاد ▪ اگر ادب آزادی نباشد، آزادی در کار نخواهد بود. ▪ آموزش آزاداندیشی وظیفه نظام جمهوری اسلامی 	<p>لزوم آموزش آزادی</p>	<p>آزاداندیشی چگونه</p>

<ul style="list-style-type: none"> ▪ آزاداندیشی جایز در تلویزیون نیست. ▪ مکان آزاداندیشی: جلسات تخصصی ▪ محیط عمومی جای مناظره نیست. ▪ محیط آزاداندیشی را باید ایجاد کرد. ▪ شروع آزاداندیشی از دانشگاه و حوزه ▪ مجرای آزاداندیشی در دانشگاه و حوزه است. 	<p>مکان آزاداندیشی</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ (1) کرسی‌های نظریه‌پردازی (2) کرسی‌های پاسخ به سؤالات و شبهات و (3) کرسی‌های نقد و مناظره ▪ جنبش «پاسخ به سؤالات»، «مناظرات علمی» و «نظریه پردازی روشمند» 	<p>اشکال جلسات آزاداندیشی</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ چارچوب مناظرات باید با موازین شرعی همخوان باشد ▪ شرکت کنندگان باید متخصص و مطلع باشند ▪ جلسات می‌تواند همراه با داوری باشد ▪ جلسات باید قانونمند باشد ▪ آزاداندیشی باید مدیریت شده باشد تا به ساختار شکنی نیجامد ساختار شکنی و شالوده شکنی و بر هم زدن پایه‌های هویت ملی نیجامد. ▪ نقد نباید تشریفاتی باشد ▪ از آزادی و مناظره نباید ترسید ▪ آزادی خواهی باید توأم با ادب باشد. ▪ لزوم تعهد و احساس مسئولیت به آزاداندیشی در بدنه دانشجویی کشور ▪ مشخص کردن توقع از دستگاهها برای این موضوعات ▪ با رعایت همه جوانب مسأله 	<p>ویژگی‌های کلی اجرا</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ شورای محترم مدیریت حوزه علمیه قم - شورای محترم انقلاب فرهنگی ▪ مدیریت این کار با نخبگان است اساتید فعال، دانشجوی فعال و مجموعه‌های فعال دانشجویی. ▪ عدم فرسایش اداری نشده ▪ استفاده از تجربیات موجود در گفتگوهای سالم و محترمانه ▪ جلوتر بودن حوزه در آزاداندیشی 	<p>مجریان جلسات و نکات اجرائی</p>		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ آزاداندیشی لازمه توسعه فرهنگ و اندیشه و علم ▪ نیازمند به آزاداندیشی ▪ لازمه رشد آزاد کردن اندیشه و فکر ▪ توسعه و تولید فرهنگ و علم به وسیله آزاداندیشی ▪ ایجاد جریان فکری در جامعه به وسیله کرسی‌های آزاداندیشی ▪ ضرورت کرسی‌ها در دانشگاهها: کم شدن آسیبهایی که طرح مباحث در محیط عمومی خواهد داشت ▪ حق با مجادله و بحث علمی نمایان می‌شود. 	<p>اهمیت و فواید</p>	<p>اجرایی آزاداندیشی</p>	<p>3</p>

<ul style="list-style-type: none"> ▪ آزاداندیشی شعار مظلوم ▪ آزادی و اخلاق و منطق ارکان ایجاد جنبش نرم‌افزاری ▪ آزادی فکر و قلم از اهداف اصلی انقلاب است نه شعار تبلیغاتی ▪ زاد و ولد فرهنگی محصول تضارب آرا است. ▪ رشد علوم و تولید فناوری و فرهنگ ▪ ابزار تولید علم و اندیشه دینی ▪ علاج بیماری‌ها و هرج و مرج‌های فرهنگی ▪ بیدار کردن عقل جمعی ▪ ابزار و لازمه تمدن‌سازی ▪ شکستن فضای سکوت عامل جریان‌سازی صاحبان قدرت و ثروت ▪ عامل به حاشیه رفتن اندیشمندان در نتیجه نبودن فضای نقد و نظر ▪ میدان دادن به دانشجو برای اظهار نظر ▪ ایجاد اعتماد به نفس برای اظهار نظر ▪ امکان اظهار نظر در مورد مسائل کلان کشور ▪ لزوم حمایت حکومت از برخورد افکار سالم ▪ نهضت نرم‌افزاری یعنی رشد و تولید علم و فرهنگ ▪ پیامدهای عدم وجود آزاداندیشی ▪ انفعال و عقبگرد ▪ طرح مباحث تکراری، ثابت، سطحی ▪ عامل عدم حرکت جامعه ▪ آزاداندیشی می‌تواند گفتمان‌سازی کند. ▪ تاثیر دو چندان فکر و اندیشه ▪ ایجاد فضا و گفتمان آزاداندیشی 			
--	--	--	--

همان‌طور که در جدول قبلی مشخص شد، ابعاد کلی آزاداندیشی در سه حوزه چستی، چرایی و چگونگی قرار می‌گیرد. اصولاً برای تبیین مفهومی یک موضوعی از سه سؤال چستی، چرایی و چگونگی استفاده می‌شود.

شکل 3: ابعاد کلی آزاد اندیشی

531 \blacklozenge ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ...

به طور خلاصه ذیل هر بُعد اصلی، مؤلفه‌هایی احصا و دسته‌بندی شدند که در شکل 4 آمده است.

شکل 4: موضوعات به دست آمده ذیل ابعاد آزاداندیشی

چرایی	چگونگی	چیستی
<ul style="list-style-type: none">• اهمیت و فواید	<ul style="list-style-type: none">• لزوم آموزش آزادی• مکان آزاد اندیشی• اشکال جلسات آزاد اندیشی• ویژگی های کلی اجرا• مجریان جلسات و نکات اجرایی	<ul style="list-style-type: none">• مفهوم شناسی آزادی فکر و اندیشه• حوزه ها و موضوعات آزاد اندیشی• ویژگی های آزاد اندیشی• تصورات غلط از مفهوم

نقطه عزیمت دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای درباره آزادی، همانند دیگر مفاهیم مبتنی بر هستی‌شناسی و جهان‌بینی توحیدی است. از نظر ایشان، ریشه همه آموزه‌ها از جمله آزادی، اصل توحید و یگانگی است. این اصل، هستی و جهان را آفریده خدا می‌داند و قدرتی مافوق قدرت خداوند را به رسمیت نمی‌شناسد. از این رو، مفاهیم و آموزه‌های دیگر با توجه به این اصل باید مفهوم واقعی خود را پیدا کند. آزادی نیز از این اصل استثنا نبوده و در پرتو اصل توحید، مفهوم واقعی خود را پیدا می‌کند. (علیپور گرجی، 1390: 202)

2. تحلیل فاز کمی پژوهش

در بخش کمی، نتایج به دست آمده از آزمون 42 مورد از مهم‌ترین آسیبها و مشکلات احصا شده در حوزه آزاداندیشی ارائه می‌شود. با توجه به اینکه جامعه فعالان آزاداندیشی در کشور مشخص نیست، با استفاده از فرمول کوکران برای جامعه نامحدود و با در نظر گرفتن مقدار q و p برابر با 0,5 و با احتساب ضریب اطمینان 99 درصد و مقدار خطا (d) برای 0/082 حجم نمونه برابر 245 خواهد شد. با این توضیح، تعداد 241 پرسشنامه قابل استفاده از مسئولان، دست‌اندرکاران و مجریان آزاداندیشی در دانشگاههای مختلف جمع‌آوری شد.

برای بررسی نتایج، از آزمون میانگین استفاده شده است. آزمون میانگین یک جامعه برای متغیرهای کمی به کار می‌رود و در مواردی برای تشخیص تأثیر یا عدم تأثیر متغیر(ها) در وضعیت مورد بررسی استفاده می‌شود (مومنی و فعال قیومی، 1391: 59). برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار spss20 استفاده شده است. نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌ها در جدول 2 نشان داده شده است.

جدول 2: نتایج آزمون میانگین در مورد آسیبهای آزاداندیشی

ردیف	دسته بندی	آسیبهای آزاداندیشی	t- value	Sig	فرضیه بررسی
1	آسیبهای ناظر به تشکلهای دانشجویی	نبودن همت و دغدغه کافی در تشکلهای دانشجویی	12.362	.000	تأیید
2		نداشتن تجربه کافی تشکلهای در برگزاری کرسی های آزاداندیشی	18.114	.000	تأیید
3		کمبود افراد برای برگزاری جلسات آزاداندیشی	7.837	.000	تأیید
4		ضعف در بیان و اظهار نظرات توسط	11.363	.000	تأیید
5		تغییر ذائقه فکری و اندیشه ای دانشجویان و عدم استقبال از آزاداندیشی	1.503	.067	رد
6		مشکلات مالی برای تامین هزینه جلسات	-0.862	.195	رد
7		عدم وجود برنامه منجمم برای تشکلهای در خصوص کرسی های آزاداندیشی	18.325	.000	تأیید
8	آسیبهای ناظر به مدیریت دانشگاه	محافظه کاری و ترس مسئولان دانشگاه	22.255	.000	تأیید
9		عدم فهم درست چیستی و ضرورت آزاداندیشی توسط مسئولان دانشگاه	18.627	.000	تأیید
10		امنیتی شدن دانشگاه و احضار دانشجویان شرکت کننده به حراست	3.628	.000	تأیید
11		عدم وجود مشوق و انگیزه در مسئولان دانشگاه برای حمایت از کرسی های آزاداندیشی	18.474	.000	تأیید
12		عدم ارزیابی عملکرد مسئولان دانشگاه در خصوص آزاداندیشی توسط متولیان بالادستی	19.344	.000	تأیید
13		مشکل آیین نامه وزارت علوم	3.867	.000	تأیید
14	مشکلات ناظر به ساختارهای کلان	نداشتن سند جامع راهبردی برای هدایت آزاداندیشی در کشور	11.421	.000	تأیید
15		مشخص نبودن متولی و نهاد محوری در راهبری آزاداندیشی در کشور	12.146	.000	تأیید
16		مشخص نبودن شرح وظایف و مسئولیت نهادهای متولی آزاداندیشی در کشور	10.221	.000	تأیید
17		عمل نکردن نهادهای متولی آزاداندیشی به وظایف محوله	15.895	.000	تأیید
18		عدم شناخت و تشویق تشکلهای و دانشگاههای پیشنهاد در زمینه آزاداندیشی	15.261	.000	تأیید
19		آسیبهای ناظر به محتوا و موضوع جلسات	موضوعات مسائل و مشکلات جامعه نیستند	1.483	.069
20	عدم اولویت بندی به موضوعات و مسائل		9.749	.000	تأیید

ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ... 533

تأیید	.000	16.264	عدم نگاه کاربردی به موضوعات برای حل مسئله		21
تأیید	.000	14.962	عدم پاسخگویی شفاف به شبهات در انتخاب موضوعات		22
تأیید	.000	8.420	عدم در نظر گرفتن اقتضائات خاص هر دانشگاه در انتخاب موضوعات مرتبط با شرایط آنها		23
تأیید	.000	11.715	عدم در نظر گرفتن اولویت در خصوص مسائل معرفتی و مبنایی		24
تأیید	.000	10.495	محدود ماندن آزاداندیشی در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی و موضوعات دینی		25
تأیید	.000	14.344	برخورد سلیقه ای و نامناسب مدیران و مسئولان میانی بالاخص در شهرستان (امنتی)		26
تأیید	.000	6.702	دخالت دستگاههای غیرمرتبط در ایجاد محدودیت یا ممنوعیت در برگزاری جلسات		27
تأیید	.000	18.182	عدم وجود فرهنگ، ادب، نقد و نقدپذیری در آزاداندیشی	آسیبهای ناظر به فرهنگ و اخلاق آزاداندیشی	28
تأیید	.000	15.335	در بعضی موارد طرفین مناظره کننده به دلیل احساساتی شدن و تعصب بیش از حد اخلاقی را رعایت نمی کنند		29
تأیید	.000	3.729	عدم نقل قول کردن مباحث با منابع آن در جلسات آزاداندیشی		30
تأیید	.000	11.498	برخی از باب ترس رسوایی علمی، خود را در معرض نقد دیگران قرار نمی دهند		31
تأیید	.000	13.772	افراط و تفریط، کج فهمی که منجر شده آزاداندیشی را به مثابه شالوده شکنی بنیانهای اصیل تلقی گردد.		32
تأیید	.000	17.061	نبودن تعریف درست و جامعی از آزادی و آزادی بیان که حد و حدود آن را مشخص کند.		33
تأیید	.000	11.400	محتاط بودن دانشجویان به واسطه وجود دوربین، حراست و ... از طرح آزادانه اندیشه‌های خود		34
تأیید	.000	22.763	عدم تبیین درست چستی کرسی‌های آزاداندیشی برای دانشجویان		35
تأیید	.000	16.111	کلیشه ای شدن کرسی‌ها به خاطر برگزاری برنامه‌های ضعیف	فلب و چگونگی برگزاری جلسات	36
تأیید	.000	14.684	عدم پذیرش دعوت برای حضور توسط اساتید برجسته		37
تأیید	.000	16.139	تنزل دادن آزاداندیشی به کارهای دانشجویی و متفرقه مانند؛ تمرکز بر موضوعات سیاسی و فرهنگی پیش پا افتاده		38

تأیید	.000	6.313	عدم اختصاص زمان کافی برای حضار برای اظهار نظر در جلسات آزاداندیشی	39
تأیید	.000	9.398	عدم وجود مجری (استاد) مسلط که بتواند جلسات آزاداندیشی را مدیریت و رهبری کند.	40
تأیید	.000	9.850	انحراف از موضوع به دلیل عدم توجه شرکت کنندگان و مناظره کنندگان قبل از جلسه	41
تأیید	.000	10.750	عدم آماده سازی محتوایی در قبل از جلسه در جمع آوری اطلاعات، مطالعه و ...	42

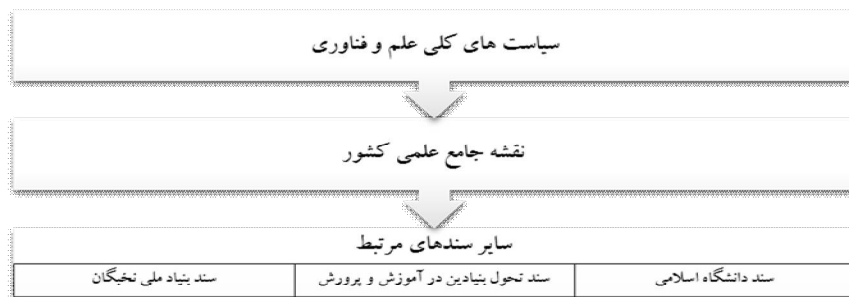
همان طور که در جدول 2 مشخص است، از میان 42 آسیب به آزمون گذاشته شده، به جز سه مورد، در سایر موارد، فرضیه پژوهشی تأیید شده است. این امر نشان می‌دهد که در حوزه آزاداندیشی از منظر جامعه دانشگاهی 39 آسیب اصلی وجود دارد که باید برطرف شود.

ه) طراحی راهبردهای تحولی در حوزه آزاداندیشی

در این قسمت، راهبردهای تحولی با اتکا به یافته‌های پژوهش ارائه خواهد شد. پیش از آن، به بررسی سایر اسناد و قوانین موجود در حوزه آزاداندیشی پرداخته می‌شود.

1. لزوم همراستایی و یکپارچگی با سندها و قوانین موجود

با توجه به اینکه به موضوع آزاداندیشی در سندهای مختلف تأکید شده است، لذا برای تهیه سند راهبردی، به بررسی این اسناد به منظور همراستایی و یکپارچگی در قوانین و مقررات نیاز است. بر اساس شکل 5 می‌توان بالاترین سند سیاستی کشور در حوزه علم و فناوری را سیاست‌های کلی علم و فناوری دانست که در آن به موضوع آزاداندیشی اشاره شده است.

شکل 5: آزاداندیشی و نظریه پردازی در سلسله مراتب اسناد علم و فناوری کشور

535 ♦ ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ...

در سطح بعدی، نقشه جامع علمی کشور وجود دارد که در این سند نیز موضوع آزاداندیشی مطرح شده است. در اهداف کلان نظام علم و فناوری کشور مندرج در نقشه جامع علمی کشور در خصوص آزاداندیشی آمده است: «تعمیق و گسترش آموزشهای عمومی و تخصصی همراه با تقویت اخلاق، آزاداندیشی و روحیه خلاقیت در آحاد جامعه، به ویژه نسل جوان». همچنین ذیل راهبرد کلان 2 این سند دو اقدام ملی ذیل مرتبط با حوزه آزاداندیشی است:

- راهبرد ملی 5: گسترش فضای تولید علم و فکر با حمایت از کرسی‌های آزاداندیشی و نظریه‌پردازی، کانونهای تفکر و مناظرات علمی مبتنی بر جدال احسن و نقدپذیری عالمانه؛
 - اقدام ملی 10: طراحی و اجرای مناظرات علمی در رسانه‌های عمومی با موضوعات تخصصی علم و فناوری و حمایت از کرسی‌های آزاداندیشی، نظریه‌پردازی و نقد و مناظره.
- همچنین در راهبرد کلان 10 نقشه جامع علمی کشور، اقدامات ملی ذیل در حیطه آزاداندیشی ارائه شده است:
- راهبرد ملی 3: ترویج و تعمیق نقد و مناظره و گسترش کرسی‌های نظریه‌پردازی در حوزه علوم انسانی، هنر و معارف اسلامی؛
 - اقدام ملی 8: تدوین قوانین و مقررات مورد نیاز و تقویت کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره جهت تولید علوم انسانی و تحقق مرجعیت علمی؛
 - اقدام ملی 10: ارتقای جایگاه کرسی‌های نظریه‌پردازی برای فعالیت در سطح بین‌المللی با تأکید بر جهان اسلام.

در سند دانشگاه اسلامی نیز در چندین مورد به موضوع آزاداندیشی اشاره شده که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- در فصل سوم، ذیل چشم‌انداز نظام آموزش عالی در افق 1404 در رابطه با آزاداندیشی آمده است: ... دارای اساتید عالم، متدین، عدالت‌خواه و آزاداندیش تربیت‌یافته در مکتب اسلام و انقلاب...
- در فصل چهارم، ذیل اهداف کلان سند دانشگاه اسلامی آمده است: تعمیق خردورزی و عقلانیت و تقویت روحیه آزاداندیشی و خلاقیت در دانشگاهها.
- حمایت از جلسات نقد، مناظره و کرسی‌های آزاداندیشی در جهت افزایش نشاط سیاسی دانشگاهها (راهبرد 6، اقدام 4).
- راهبرد 7 این سند به طور مشخص اختصاص به حوزه آزاداندیشی دارد: تقویت منطق خردورزی و روحیه آزاداندیشی، پرسشگری و پاسخگویی و نقدپذیری در فضای عمومی و علمی دانشگاهها.

ذیل این راهبرد، اقداماتی برای تحقق آن ارائه شده‌اند:

1. اقدام تأمین زیرساختهای حقوقی لازم جهت توسعه آزاداندیشی و بازنگری در قوانین موجود با هدف حمایت از روحیه خردگرایی و آزاداندیشی و پرسشگری؛
 2. اقدام برنامه‌ریزی و تدوین ضوابط و مقررات جامع جهت ممانعت از مداخلات برون‌دانشگاهی در مقوله آزاداندیشی، خردورزی و پرسشگری؛
 3. اقدام حمایت، تقویت و توسعه کرسی‌های آزاداندیشی، نقد و مناظره و تدوین سیاستهای تشویقی؛
 4. اقدام برنامه‌ریزی برای ابداع روشهای نوین در عرصه آزاداندیشی و خردورزی؛
 5. اقدام طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی و توجیهی برای متولیان و برگزارکنندگان کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاهها.
- در دو سند دیگر؛ یعنی سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و سند بنیاد ملی نخبگان به صورت محدودتر به موضوع کرسی‌های نظریه‌پردازی و نقد پرداخته شده است.

2. اهداف کلان، سیاستهای کلان و راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی

با وجود اینکه در سندهای مختلفی به موضوع آزاداندیشی پرداخته شده، اما باز جای خالی یک سند مستقل و مصوب که تقسیم کار ملی و نگاهت نهادی معین برای اجرای آن پیش‌بینی شده باشد، احساس می‌شود. در این قسمت تلاش شده است با تکیه بر دو فاز مطالعه کیفی و کمی (در تحلیل بیانات مقام معظم رهبری و آسیب‌شناسی میدانی صورت گرفته در حوزه آزاداندیشی) و با توجه به جایگاه آزاداندیشی در سایر سندهای مصوب، چارچوب اولیه برای طراحی راهبردهای کلان تحولی در حوزه آزاداندیشی ارائه شود. در واقع؛ مبتنی بر مسائل موجود در حوزه آزاداندیشی و اصول و بایدها و نبایدهای احصا شده در تحلیل مضمون، راهبردهای تحولی پیشنهاد می‌شوند.

برای طراحی راهبردهای تحولی، ابتدا باید اهداف کلان مشخص شود. راهبردها، مسیر و طریق رسیدن به اهداف را مشخص می‌کند. همچنین لازم است سیاستهای کلی که خطوط و جهت‌گیری کلان حاکم بر اجرای راهبردها را مشخص می‌کند، تعیین شوند. در این قسمت ابتدا اهداف کلان و سپس سیاستهای کلی و راهبردهای کلان بیان می‌شود.

یک) اهداف کلان

به نظر می‌رسد تحول در آزاداندیشی باید در جهت تحقق پنج هدف کلان ذیل باشد:

1. ایجاد فرهنگ و ادب آزاداندیشی در جامعه، در سایه تعریف صحیح از آزادی و عقلانیت دینی؛

537 ◆ ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ...

2. بسترسازی و ساماندهی ظرفیتهای موجود به منظور رفع موانع آزادی فکر و اندیشه در جهت تمدن‌سازی دینی، نهضت نرم‌افزاری، جنبش تولید علم و فرهنگ در محیط حوزه و دانشگاه؛
3. علاج بیماری‌ها و هرج و مرجهای فرهنگی و اجتماعی و همچنین تعالی، رشد و پیشرفت فرهنگی عموم جامعه از طریق آزادی فکر و اندیشه؛
4. فضاسازی، جریان‌سازی و گفتمان‌سازی فکری در کشور از طریق بستر آزاداندیشی؛
5. تلاش برای تأمین نیاز حکومت به بهره‌مندی از افکار سالم، پخته و ناشناخته و همچنین ایجاد اعتماد به نفس برای اظهار نظر از طریق آزاداندیشی.

دو) سیاستهای کلان

- سیاستهای کلان حاکم برای رسیدن به اهداف، از طریق اجرای راهبردهای کلان به شرح ذیل است:
- مدیریت قانونمند جلسات آزاداندیشی، به دور از هر گونه ساختار شکنی، شالوده‌شکنی و برهم زنده‌ی هویت ملی در جهت تقویت نظام مقدس جمهوری اسلامی، حفظ ارزشها و باورهای دینی و در اشکال و قالبهای مختلف، با حضور افراد مطلع و متخصص و به دور از هر گونه کار تشریفاتی؛
 - محیط آزاداندیشی به مثابه محیطی علمی، متصف به عقلانیت، منطق، قدرت تحلیل و تشخیص سره از ناسره، آرام و بدون هوچی‌گری و عوام‌فریبی، برخوردار از آرای صاحب‌نظران و متخصصان از طریق گفتگوی محترمانه، عاقلانه، منصفانه و با استدلال علمی و مقید به منطق، اخلاق و احترام به حقوق معنوی و مادی دیگران؛
 - زمینه‌سازی برای رواج آزاداندیشی و رفع موانع آن و همچنین آموزش فرهنگ و ادب آزاداندیشی به عنوان وظیفه حاکمیت و دستگاههای دولتی مانند شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای مدیریت حوزه علمیه و... توسط دانشگاه و حوزه به عنوان مجریان جلسات آزاداندیشی؛
 - آزاداندیشی به ویژه در موضوعات سیاسی، به دور از دروغ‌گویی، شایعه‌پراکنی، ترساندن مردم، بی‌بندوباری، رفتارهای متعصبانه، لجوجانه و تحریک‌شده به وسیله جریانات و احزاب سیاسی و فارغ از گفتگوهای نازل، عوامانه و تبلیغاتی.
 - حوزه موضوعی و علمی در آزاداندیشی محدود به هیچ رشته علمی نیست. آزاداندیشی، رشته‌های علوم انسانی، تجربی، علوم پایه، علوم دینی و... اعم از علوم نظری و علوم کاربردی را شامل می‌شود.

سه) راهبردهای کلان

برای تحقق و حصول به اهداف گفته‌شده، چهار راهبرد کلان پیشنهاد می‌شود. ذیل هر راهبرد نیز تعدادی اقدام ذکر شده که در واقع از راهبرد کلان منتج شده است.

1: بهبود و ارتقای فرهنگ، بستر و محیط آزاداندیشی، نقد و نقدپذیری بر اساس سه اصل آزادی، منطق و اخلاق در دانشگاهها؛

- **اقدام اول:** شناخت و تبیین تعریف آزادی و بایدها و نبایدهای آن از نگاه اسلام به منظور طراحی استانداردها و کدهای اخلاقی در آزاداندیشی در چارچوب تعریف آزادی از نگاه دین.
- **اقدام دوم:** بهبود فضای دانشگاه و کاهش اضطراب، نگرانی و ترس نسبت به مقوله آزاداندیشی (هم در سطح مسئولان و هم در سطح دانشجویان).
- **اقدام سوم:** انجام فعالیتهای ترویجی و تبلیغی برای تبیین ضرورت، اهمیت و چیستی و ایجاد اشتیاق نسبت به آزاداندیشی در بین دانشجویان و مسئولان.

2: طراحی و اجرای جلسات آزاداندیشی در موضوعات اولویت دار در سه قالب کرسی‌های نظریه‌پردازی، کرسی‌های پاسخ به سؤالات و شبهات و کرسی‌های نقد و مناظره؛

- **اقدام اول:** طراحی نظام مسائل و موضوعات آزاداندیشی و اولویت‌دهی به آنها.
- **اقدام دوم:** طراحی نظام انتخاب مسائل و موضوعات و قالب مناسب برای آزاداندیشی با در نظر گرفتن اقتضائات و شرایط دانشگاهها.

3: ایجاد سازوکار مناسب برای مشارکت و توانمندسازی تشکلهای دانشجویی، نخبگان، اساتید و دانشجویان فعال برای راه‌اندازی جلسات آزاداندیشی در دانشگاهها؛

- **اقدام اول:** شناسایی موانع و مشکلات جلسات آزاداندیشی برگزار شده و الگوگیری از نمونه‌های موفق جلسات آزاداندیشی برگزار شده دانشگاهها.
- **اقدام دوم:** مدل‌سازی و تعیین استانداردهای جلسات آزاداندیشی بر اساس آسیب‌شناسی و مطالعه جلسات موفق.
- **اقدام سوم:** توانمندسازی و آموزش تشکلهای در خصوص چگونگی برگزاری جلسات آزاداندیشی.
- **اقدام چهارم:** طراحی نظام انگیزشی و تشویقی در سطوح مختلف دانشگاهی برای توسعه کرسی‌های آزاداندیشی.
- **اقدام پنجم:** اصلاح نهادی و ساختاری آسیبهای موجود ناظر به دستگاههای دخیل در مقوله آزاداندیشی؛ مانند وزارت علوم، نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاهها و ...
- **اقدام ششم:** شناسایی افراد توانمند برای برگزاری جلسات (مدیر جلسه، سخنران، پاسخگویی به شبهات و ...).
- **اقدام هفتم:** تأمین منابع مالی مطمئن و کافی برای تشکلهای در جهت توسعه آزاداندیشی.

ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ... 539

- **اقدام هشتم:** بهبود نظام برنامه‌ریزی تشکلهای در داشتن برنامه جامع یکساله در خصوص آزاداندیشی.
- 4: طراحی مدل تشویقی و ترغیبی در دانشگاهیان برای اهتمام به مقوله آزاداندیشی و طرح نظریات جدید خود برای نقد و بررسی؛
- **اقدام اول:** تدوین شاخص سنجش آزاداندیشی در دانشگاهها و ارزیابی و رتبه‌دهی دانشگاهها بر اساس آن.
- **اقدام دوم:** طراحی شاخصهای مطلوب آزاداندیشی برای ارزیابی و معرفی دانشگاههای برتر در سطح کشور در موضوع آزاداندیشی.
- **اقدام سوم:** طراحی نظام ارزیابی عملکرد اهتمام به مقوله آزاداندیشی در سطوح مختلف تشکلهای و مدیریت دانشگاهها.
- **اقدام چهارم:** طراحی و اجرای سازوکار کارآمد برای نقد و اعطای تأییدیه در خصوص نظریات جدید در محیط علمی و تخصصی.
- **اقدام پنجم:** طراحی نظام‌نامه نقد و بررسی و امتیازدهی به نظریات جدید در حوزه‌های مختلف علمی.

(و) جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نبود یک سند کلان راهبردی که بتواند جهت‌گیری کلی را مشخص کرده و برای بازیگران مختلف مأموریت تعریف کند، از مهم‌ترین ضعفها در حوزه بهبود آزاداندیشی در کشور است. بر این مبنای پژوهش حاضر در صدد طراحی راهبردهای کلان برای تحول در حوزه آزاداندیشی است. در این پژوهش، مقدمات نگارش راهبردهای تحولی در دو فاز کیفی و کمی انجام شد. در فاز کیفی، تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در حوزه آزاداندیشی با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام شد و اصول و چارچوب آزاداندیشی از منظر ایشان مشخص شد. در ادامه، 42 آسیب اصلی آزاداندیشی در شش دسته به آزمون تجربی گذاشته شد و 39 آسیب اصلی تأیید شد. در نهایت با توجه به آسیب‌شناسی صورت گرفته و نیز اصول به دست آمده در حوزه آزاداندیشی از منظر مقام معظم رهبری، پنج هدف کلان، چهار راهبرد کلان، چهار سیاست کلان به همراه 17 اقدام ملی کلان ذیل راهبردها در قالب سند تحول در آزاداندیشی طراحی شد.

منابع

- قرآن کریم.
- اخوان کاظمی، بهرام (1383). «آزادی در حکومت اسلامی از منظر شهید مطهری». حکومت اسلامی، ش 31: 175-196.
- اسحاقی، سید حسین (1383). «آزادی عقیده در اسلام». رواق اندیشه، ش 29: 37-58.
- [بی‌نام] (1368). درآمدی بر حقوق اسلامی. قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، سمت.
- بیات، عبدالرسول (1380). فرهنگ واژه‌ها. [بی‌جا]: مؤسسه اندیشه و فرهنگ دینی.
- بیانات مقام معظم رهبری در خصوص آزاداندیشی: www.khamenei.ir
- پورقراملکی، علی (1380). نقد و بررسی نظریه آزادی انتخاب دین. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما محسن جوادی، دانشگاه قم.
- حمزه‌ایان، عظیم (1375). «نقش آزاداندیشی در تکوین تمدن اسلامی». کیهان اندیشه، ش 67 (مرداد و شهریور): 159-167.
- سلیمی، اسماعیل (1385). «آزادی از دیدگاه استاد مطهری». پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ش 60: 101-144.
- صالحی نجف‌آبادی، نعمت‌الله (1364). «آزاداندیشی در اسلام». کیهان اندیشه، ش 4: 74-80.
- طباطبایی، سید محمدحسین (1374). تفسیر المیزان. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عابدی جعفری، حسن و همکاران (1390). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی». اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، ش 2: 151-198.
- علیپور گرگی، محمود (1390). «بررسی آزادی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری». مطالعات انقلاب اسلامی، ش 27: 199-226.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (1410 ه.ق). کتاب العین. قم: هجرت، چ دوم.
- فیومی، احمد بن محمد مقرئ (بی‌تا). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی. قم: دار الرضا.
- قرائتی، محسن (1383). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قرشی، سید علی‌اکبر (1412 ه.ق). قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الإسلامیه، چ ششم.
- لکنزایی، شریف (1382). آزادی سیاسی در اندیشه شهید مطهری و بهشتی، قم: بوستان کتاب.
- مطهری، مرتضی (1373). انسان کامل. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (1370). پیامون انقلاب اسلامی. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (1387). مجموعه آثار، ج 24. تهران: صدرا.
- معین، محمد (1363). فرهنگ معین. تهران: امیرکبیر، چ ششم.

ارائه راهبردهای تحول در حوزه آزاداندیشی مبتنی بر ... 541

- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (1374). تفسیر نمونه. قم: دارالکتب الإسلامیه.
- مومنی، منصور و علی فعال قیومی (1391). تحلیل داده‌های آماری با استفاده از spss. تهران: منصور مومنی، چ هفتم.
- مهرپور، حسین (1370). «دیدگاه اسلام در مورد آزادی عقیده و بیان». نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، ش 27: 51-76.
- نجار، عبدالمجید (1377). آزادی اندیشه و بیان، عامل تفرقه یا وحدت فرهنگی. ترجمه محسن آرمین. تهران: قطره.
- **Holy Quran.**
- **!!! (1989). an Introduction of Islamic Law.** Cooperation Office of Hawzah and University, Qom: SAMT.
- Abedi Jafari, Hasan & et al. (2011). “Content Analysis and Content Network: Simple and Efficient Way to Explaining Patterns in Data Quality”. *Journal of Strategic Management Thought*, No. 2: 151-198.
- Akhavan Kazemi, Bahram (2004). “Freedom in Islamic Government According Motahhari Martyr”. *Islamic Government Journal*, No. 31: 175-196.
- Alipour Gorji, Mahmoud (2011). “Survey Freedom of Political Thought of Leader”. *Islamic Revolution Studies*, No. 27: 199-226.
- Bayat, Abdorrasol (2001). **Dictionary.** Institute of Islamic Thought and Culture
- Eshaghi, Seyed Hosein (2004). “Freedom of Opinion in Islam”. *Porch of Thought*, No 29: 37-58.
- Farahidi, Khalil (1410). **Ketab Al-eeen.** Qom: Hijrat Publisher, 2th Edition.
- Fiyomi, Ahmad (?). **Al-Mesbah Monir.** Qom: Manshorat Dar-ol-Razi.
- Gharaati, Mohsen (2004). **Noor Interpretation.** Tehran: Cultural Center of the Lessons of the Quran, 6th Edition.
- Gharashi, Seyed Ali Akbar (1412). **Quran Ghamous.** Tehran: Dar-ol-Kotob Islamieh, 6th Edition.
- Hamzeiyan, Azim (1996). “Free Thinking Role in the Development of Islamic Civilization”. *Keyhan Andisheh*, No. 67: 159-167.
- Lakzaie, Sharif (2003). **Political Freedom in Thought of Motahari and Beheshti.** Qom: Boostan-e Ketab.
- Makarem Shirazi, Naser & et al. (1995). **Nemooneh Interpretation.** Tehran: Dar-ol-Kotob Eslamieh.
- Mehrpour, Hosein (1991). “Islam's View of Freedom of Opinion and Expression”. *Journal of Law and Political Science* (Tehran University), No 27: 51-76.
- Moien, Mohammad (1984). **Moien Dictionary.** Tehran: Amir Kabir Publisher, 6th Edition.
- Momeni, Mansour & Ali Faal Ghayyomi (2012). **Statistical Data Analysis Using spss.** Tehran: Mansour Momeni, 7th Edition.
- Motahhari, Morteza (1991). **About the Islamic Revolution.** Tehran: Sadra.

- Motahhari, Morteza (2008). **Collection of Book**, Vol. 24. Tehran: Sadra.
- Motahhari, Morteza (1994). **Perfect Human**. Tehran: Sadra.
- Najjar, Abdulmajid (1998). **Freedom of Thought and Expression of Dissension or Cultural Unity**. Translated by Mohsen Armin. Tehran: Ghatreh.
- Pour Gharamaleki, Ali (2001). **Review the Theory of Freedom of Religion Choice**. Master's Thesis, Supervisor: Mohsen Javadi, Qom University.
- Salehi Najaf Abadi, Nemat Allah (1985). **“Free Thinking in Islam”**, *Keyhan Andisheh*, No. 4: 74-80.
- Salimi, Esmaeil (2006). **“Freedom According to Motahhary Perspective”**. *Islamic Social Research*, No. 60: 101-144.
- **Supreme Leader's utterance about free thinking**: www.khamenei.ir
- Tabatabaei, Seyed Mohammad Hosein (1995). **Almizan Interpretation**. Translated by Seyed Mohammad Bagher Mosavi Hamedani. Qom: Islamic Publications Office of Qom Seminary Teachers Society

